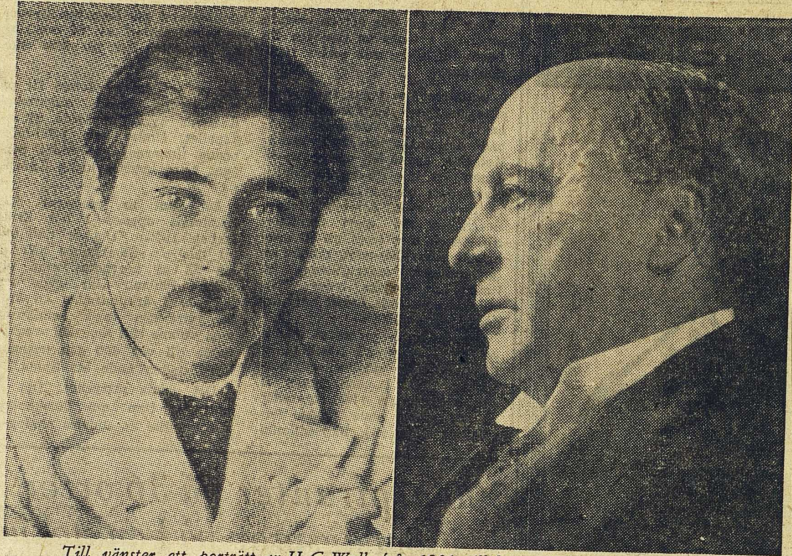

Henry James och H G Wells

ATT HENRY JAMES och H G Wells under många år var goda vänner och att en total brytning kom något år före James död har tidigare varit känt; en del fragment ur deras brevväxling har också i skilda sammanhang publicerats. Nu har James biograf Leon Edel och Wellsforsaren Gordon Ray (professorer i New York och Chicago) utgivit alla kända aktstycken i målet (*Henry James and H G Wells, A Record of their Friendship, their Debate on the Art of Fiction, and their Quarrel*, Rupert Hart-Davis, 21 sh.) jämte introduktion och kommentarer. Det har blivit en fascinerande bok. Enligt utgivarna skulle dess främsta intresse ligga i belysningen av romanskrivningens syften och metoder, i debatten mellan "konstnären, som helt ägnar sig åt att utforska och återskapa mänsklig erfarenhet" och "skribenten utan intresse för estetiska frågor, för vilken litteraturen blott är ett sätt att sprida och främja hans idéer". Jag tror inte att vare sig omdömet eller karaktäristiken är alldeles träffande. Det är den personliga tragedin som upplyser och griper, och som kommer oss att läsa bokens senare partier i spänning och medkänsla. Att denna tragedi spelades med litterära åsikter som repliker gör den originell, men åsikterna är föga märkliga; det väsentliga är de båda författarnas ömsesidiga tillgivenhet, beundran och gryende hat.

Då James och Wells träffades i London år 1898 var den förre 55 och den senare 32 år. James var och förblev mästaren i en krets av utvalda och entusiaster; att tycka om James var en distinktion, en intellektuell orden. Wells blev snabbt känd för sina sociala och politiska romaner och för sin "science-fiction"; att finna Wells "low-brow" och vulgär var i mera exklusiva kretsar — James krets — ett tecken på förfädd smak. Men de båda författarna blev snart goda vänner; båda var lysande konversatörer, de hade mycket att prata om, och skillnaden i ålder, kanske också i ambition, motverkade avundsjuka. De tycks dock ha träffats ganska sällan, och det var till stor del genom brev som förbindelsen upprätthölls. De flesta av Wells brev — liksom andra brev — förstördes av James, medan James brev blev förvarade av Wells änka; dessa brev under sjutton år är huvudkällan för vänskapen.

Denna vänskap syntes förenad med en stark ömsesidig uppskattning av den litterära förmågan, sannolikt ett ofrånkomligt villkor för vänskap mellan författare. Men det är lätt att nu se att uppskattningen från början var något tveksam och halvhjärtad, att den rent av blandades med en kritik som stod föraktet nära, och att vänskapen alltså byggde på lös grund. Särskilt gäller detta James hållning till Wells.

Till vänster ett porträtt av H G Wells från 1901, till höger Henry James 1911.

I sina tackbrev för Wells böcker är James, alltid gammalmodigt sirlig och älskvärd, översvallande hjärtlig i sina huvudomdömen. James skrev om Wells "ojämförliga och överlägsna skicklighet" (1905). "Du har en kraft som ingen annan" (1906). "Du står framför oss intensivt levande och särpräglad, så att ingen annan betyder något" (1909). "Du är för mig i så hög grad den mest intressanta och lysande prosamålaren i din generation av engelsmän (eller rättare i din generation över huvud) att jag ser dig nästan ensam på scenen" (1911). Wells verk var "mera sjudande av liv och flödande av blod än något annat som jag läser" (1912). "Jag är ivrig att låta dig veta hur underbar jag finner din senaste bok" (1913).

Till dessa lovsånger var emellertid fogade analyserande och kritiska antydningar, som — även om de i regel var vaga och inlindade i smickrande formuleringar — visade en helt annan tendens. Wells borde vara mera omsorgsfull, mera konstnärlig, han borde smälta och omforma och in-

te servera livet rätt; han litade, skrev James en gång, fräckt på sin kraft och sin naturbegåvning. Ibland här man intrycket att James leende är på väg att bli en grimas av illvilja och att han längtar att slå till på allvar, men hejdar sig. Att Wells förstod och kanske någon gång sårades av dessa "reservationer" framgår av ett par brev. Men Wells kan inte gärna ha betvivlat att James ansåg honom vara Englands och en av världens främsta författare. Han visste inte att James samtidigt som han i brev till Wells syntes överväldigad av dennes "Marriage" i brev till mrs Humphrey Ward skrev att han (Wells) "var mera intressant på grund av sina fel än han sannolikt lyckas bli på något annat sätt".

I Wells hållning till James fanns något av samma ambivalens — om man nu skall använda det ordet i stället för att tala om smicker och falskhet. Hos Wells fanns dock, av allt att döma, mera äkta beundran. Vad Wells skriver om James romaner i sin självbiografi är sannolikt vad han i allmänhet tyckte. "De är romaner, från vilka allt våldsamt är uteslutet; till och med lidelserna är så förfinade att man förstår att de tillfredsställs, även vid de mest intima tillfällen, med några tillbörliga gester; och ändå är historierna skrivna med en speciell humor, en litet fäntig (fussy) subtilitet, som ger dem en doft som ingenting annat i världen." Det skulle ha varit behagligare eller åtminstone mera uthärdligt för James att läsa detta än för Wells att läsa James brev till mrs Ward.

Några av de givna referaten och citaten belyser skillnaden mellan de båda författarnas uppfattningar och verk. Denna skillnad är i själva verket så stor att man har lättare att, förstå brytningen än vänskapen. Att Wells såg romanerna som vapen för idéer, att att han ville reformera samhället, äktenskapet och vanorna, medan James ville skildra livet sådant

det var och därför var konservativ i allt utom sin konst är kanske i och för sig inte det viktiga. Inte heller att den som ville reformera stod mitt i livet, sensualist och handlingsmänniska likaväl som debattör och utopist, medan livets skildrare var celibatar och — för att ta ett uttryck från Chesterton — på livets hotell uppträdde som en hovmästare, med förbindlighet, överlägsenhet och distans. Inte heller att Wells var en smula medvetet underklassig och James högst medvetet aristokratisk. Men med detta sammanhänge en olikhet i livsbild och skrivsätt som knappast kunde ha varit större. James talar om sin mani att i tankarna på sitt sätt omskriva de romaner han läste. Man kan föreställa sig hans vända inför det rappa, händelserika och ivrigt diskuterande i "Ann Veronica" eller "Mr Britling". Och man kan tänka sig Wells irritation över "Ambassadors" över dessa minutiösa beskrivningar av relationer och stämningar utan handling, utan resultat, utan pekpinne, utan facit. Som vanligt trodde de båda att de hade att göra med det "egentliga" livet och att den andre inte förstod vad det var fråga om.

Den konflikt som avslutade vänskapen kan sägas ha inletts med Wells artikel "The Contemporary Novel" (1911). I denna programförklaring hävdades två ting: att romanen borde vara ett medel i idéernas tjänst och till hjälp — åt det komplicerade moderna samhället samt att allt tal om begränsning till en viss synpunkt eller ett visst mänskligt problem var nonsens, vare sig det gällde romaner i allmänhet eller en enda roman. Att dessa paroller stred mot James uppfattning var tydligt. James var dock inte nämnd och inte, såvitt jag förstår, direkt och tydligt åsyftad i någon formulering; att han inte med ett ord berömdes kunde tydas som en ovänlighet, men också anses naturligt med tanke på att han tillhörde en äldre generation. Efter denna artikel fortsatte brevväxlingen mellan James och Wells som om ingenting hänt; artikeln berördes inte.

År 1914 kom James "The Younger Generation" i Times Literary Supplement. Det är en av James minst lyckade artiklar. Stilen är ovanligt invecklad; några omdömen verkar absurda, som då i den yngsta generationen Hugh Walpole och Compton Mackenzie framhävs med D H Lawrence (som då skrivit "Söner och älskare") "i den dammiga eftertruppen"; tonen är i sin nedlåtande välvilja ägnad att göra de omnämnda författarna ursinniga; allting genom skymtar meningen att det

även i dessa dagar finns strävsamt och begåvat folk, men att de inte kan mäta sig med James. Vad James främst anmärker på är att de yngre författarna behandlar livet som en apelsin, ur vilken man sakta pressar musten, eller (för att ta en annan liknelse) att man helt enkelt "skär ett stycke ur livet" och presenterar det för läsaren; mot denna "mekaniska" metod ställer James den "kemiska" metoden, som ger livets "extrakt", dess genom analys och syntes preciserade innehåll. Som ursprunget till den moderna litteraturens villfarelser anges Tolstoj —

"det har fallit på detta episka genus lott att på ett beundransvärt sätt uppträda som en oförvägen äventyrare och en 'varning' och, förfärligt och förgiftande, som ett mönster". Wells behandlas med vänlig ironi, något kortare och mera överlägset än Conrad och Bennett. Med tanke på vad James privat skrivit till Wells synes det naturligt att Wells betraktade artikeln som ett förräderi. James kunde med viss rätt säga att han andyningsvis förut sagt detsamma, men det väsentliga är att Wells inte i artikeln fick den särställning och det beröm som han fått i breven.

Då Wells läste artikeln var han sysselsatt med sin egendomliga bok "Boon"; denna bok fingeras innehålla utdrag ur anteckningar av en aviden författare, George Boon. I boken införde nu Wells en karaktäristik av James, som är ett mästerverk av elakhet. "James börjar med att ta för givet att en roman som ett konstverk skall bedömas efter sin enhet. Någon gav honom från början den idén, och han har aldrig tänkt igenom den. Han tänker inte igenom något. Han tycks inte ens önska att tänka igenom något... Han har, det är jag övertygad om, en av de starkaste, mest ymniga huvuden som finns i hela världen, och han har ett minimum av tankeskärpa. Ja, han har ingen tankeskärpa. Han är en kulmination av ytlighetens typ... Där hoppar han kring som en vattenspindel, som den största av alla vattenspindlar, uppehållen av vattenytans tryck. Om han någon gång kom under ytan, skulle han drunkna... I alla hans romaner finns inte människor med politiska eller religiösa åsikter eller lidelser eller nycker... inga drömmare. Allt mänskligt rensas bort innan han börjar skriva. Det är som att ta ut innanmätet på en kanin före tillagningen... Han är en väldig men klumpig flodhäst, som är besluten

att till varje pris, även till priset av sin värdighet, nosa upp en ärtasofa ligger i ett hörn av burens... Han kan i alla fall, i all anspråkslöshet, med konstnärlig koncentration nosa fram den ärtan."

Underligt nog skickade Wells även den boken till James. Svaret blev ett artigt meddelande att umgänget måste avbrytas; "den bro som gjort kommunikationen möjlig" hade brustit. Wells sökte ursäkta sig med att han i "Boon" samlat allt möjligt som man vräker papper i en papperskorg. James avslutade förbindelsen i ett långt brev, vars slutrader är karaktäristiska. "Det är konsten som gör liv, gör intresse, gör betydelse... och jag känner inte något surrogat för kraften och skönheten i detta arbete. Om jag vore Boon skulle jag säga att varje anspråk på att finna en sådan ersättning är hjälplös och hopplös humbug; men jag skulle inte vilja vara Boon för allt i världen..."

HERBERT TINGSTEN